

pısı, inşa edilecek karakola da Bâb-ı Câfer Karakolhânesi denilmesi hakkında II. Mahmud'un bir fermanı çıkmışsa da yeni isimler pek tutunmamıştır. Bu dönemde hapishane Sultanahmet'teki Tabhâne'ye nakledilince burası kısmen karakol, kısmen de esnaf ve tüccar için ticarethane olarak kullanılmıştır. Seyyid Câfer'in türbesi II. Mahmud tarafından tamir ettirilmiş, kapının üstüne de bu padişahın tamir kitâbesi konulmuştur. Sokak kapısı üstünde bulunan 1298 (1881) tarihli kitâbede ise Ca'fer el-Ensârî'ye yapılacak ziyaretin faziletleri belirtilmektedir. Burası gerçekten yüzyıllarca halkın ümit kapılarından biri olmuş, dertli, çocuksuz, sakat kimseler gerek türbe sahibinden gerekse türbe içindeki sudan medet ummuş ve şifa aramışlardır. Zindanın halen (1989-1990) restorasyonu yapılmaktadır. Bitişğinde bulunan Batı mimari üslûbundaki ticaret hanı da Baba Câfer Hanı veya Zindan Hanı olarak tanınır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyyûbî Efendi Kânunnâmesi, İÜ Ktp., nr. 734, vr. 19; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 85-86; *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 917 (1247); *Mecelle-i Umûr-ı Beledîyye*, I, 909-915, 927-933; Mehmed Ziyâ, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1928, s. 330; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 170, 357, 358; Danişmend, *Kronoloji*, III, 305; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)* (trc. H. Andreasyan), İstanbul 1952, s. 17, 167-168; Feridun Dirimtekin, *Fetihten Önce Halîç Surları*, İstanbul 1956, s. 21-22; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958, s. 142; R. Mantran, *İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, s. 155-160; M. Halit Bayrı, *İstanbul Folkloru*, İstanbul 1972, s. 154-156; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 117; R. Ekrem Koçu, "Baba Câfer", "Babacafer Zindanı", *İst.A*, IV, 1733-1737; "Baba Cafer Zindanı", *TA*, V, 7.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

BABA EFDAL

(bk. EFDALÜDDİN-i KÂŞANİ).

BABA EFENDİ

(bk. RIZÂİ MAHMUD BABA EFENDİ).

BABA FİGÂNİ

(bk. FİGÂNİ BABA).

BABA HAYDAR

(ö. 957/1550)

Kanûnî devrinde İstanbul'a yerleşen Semerkantlı bir Nakşibendî şeyhi.

Doğum tarihi belli değildir. Küçüklüğünde Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın (ö. 895/1490) sohbetinde bulunduysa da asıl tasavvufî terbiyesini Ahrâr'ın halifelerinden aldı. Daha sonra Mekke'ye giderek uzun bir müddet orada kaldı. İstanbul'a ne zaman geldiği belli değildir. Teveccühünü kazandığı Kanûnî'nin emriyle Eyüp'te Dügmeçiler mahallesinde onun adına bir mescid-tekke yaptırdı. Baba Haydar'ın üç gece ardarda II. Bayezid'in rüyalarına girip ondan bir cami yaptırmasını istediği yolundaki rivayet bir menkıbeden ibarettir. Baba Haydar'ın Mâverâünnehir'den İstanbul'a gelen Nakşibendîler için bir misafirhane vazifesini gören tekkesinde mürid yetiştirmiş olduğuna dair kayıt yoktur. Halk arasında tevazu ve zühdü ile şöhret bulan Baba Haydar, mescidinin bahçesinde medfundur.

BİBLİYOGRAFYA :

Taşköprizâde, *Şekâ'îk*, Beyrut 1395, s. 319-320; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 435; Gazzî, *el-Kevâkib*, II, 140; Ayyansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 285; *Mecmûa-i Cevâmi'*, II, 2-3; Aysele Okan, *İstanbul Evliyaları*, İstanbul 1968, s. 217-225; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 58; Kasım Kufralı, "Molla İlahî ve Kendisinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti", *TDED*, III (1948), s. 146; *İst.A*, IV, 1742-1743.

HAMİD ALGAR

BABA HAYDAR CAMİİ ve TEKKESİ

İstanbul Eyüp'te Kanûnî tarafından Baba Haydar Semerkantî için yaptırılan cami-tekke.

Eyüp Dügmeçiler mahallesinde bulunan yapı başlangıçta mescid-tekke niteliğini taşımaktaydı. Baba Haydar'ın (ö. 1550), memleketi Semerkant'tan İstanbul'a geldiğinde burada bulunan bir kulübede inzivâya çekildiği, ayrıca Eyüp Camii'nde itikâfa girdiği bilinmektedir. Kanûnî kendisi için "teberrüken" bu hayır eserini yaptırmıştır. III. Mustafa devrinde (1757-1774) Eyüp'te Arpacı Mescidi imamı Şeyh Abdullah Efendi, aynı zamanda tekkenin tevhidhânesi olan mescide bir minber ekleyerek burasını camiye dönüştürmüştür. Geçirmiş olduğu çeşitli onarımlara rağmen asıl şeklini koruyan cami-tevhidhâne günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Çevre duvarı ve hazîre dışında kalan bölümler ise ortadan kalkmıştır.

Cami-tevhidhane, moloz taş örgülü duvarların sınırladığı dikdörtgen planlı harim, kuzeyde ve doğuda ahşap duvarlarla kapatılmış son cemaat yeri ve harimin kuzeybatı köşesinde yükselen minareden meydana gelmektedir. Yapı kurşun kaplı ahşap çatı ile örtülmüştür. Son cemaat yeri ile harimin girişleri kuzey duvarının doğu kesiminde aynı eksten üzerinde yer almaktadır. Son cemaat yerinin, eliböğründelerin taşıdığı geniş bir saçakla son bulan ahşap kaplamalı cephesi yapıya bir sivil mimari eseri çeşnisi katmakta ve harimin, alttakiler dikdörtgen açıklıklı, kesme taş söğeli, sivri tahfif kemerli ve demir parmaklıklı, üsttekiler sivri kemerli ve alçı revzenli olmak üzere iki sıra halinde düzenlenmiş pencerelerin sıralandığı cephelele ile tezat teşkil etmektedir.

Son cemaat yerinin üstü, güney yönünde harime açılan kirpi saçaklı, fevkanî bir mahfil olarak değerlendirilmiştir. Süsleme olarak mihrabın mukarnaslı kavsarası ile harimin çubuklu tavanında yer alan, muhtemelen geçen yüzyılın ikinci çeyreğine ait "Sultan Mahmud güneşi" biçimindeki tavan göbeği kayda değer. Minber ile vaaz kürsüsü sonradan yapılmıştır. Son cemaat yerinden geçilen minarenin almasıç örgülü, kare planlı kaidesi ile köfekiden örülmüş baklavalı pabucu ilk inşa dönemine, yuvarlak gövde ile basit demir parmaklıklı şerefesi ise

Baba Haydar Camii ve caminin hazîresinde bulunan Baba Haydar'ın mezarının kitâbesi - Eyüp / İstanbul

XVIII. yüzyıldaki bir onarıma aittir. Avlunun doğu yönündeki merdivenli girişin solunda hazire duvarında, Baba Haydar Semerkandî'nin kabrine bakan kitâbeli bir niyaz penceresi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa-i Cevâmî, II, 2-3, no: 8; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 285; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 13; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 30; Aysel Okan, *İstanbul Evliyalari*, İstanbul 1968, s. 217-225; Recep Akakuş, *Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973, s. 314; R. Ekrem Koçu, "Babahaydar Mescidi", *İst. A, IV*, 1742-1743; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, II, 936-937.

M. BAHA TANMAN

BABA İLYAS

(ö. 637/1240)

1240 yılında

Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği büyük siyasi-içtimai ayaklanma hareketine adını veren ve Anadolu'da ilk gayri Sünnî cereyanların temelini atan Türkmen şeyhi.

Şeyh Ebü'l-Bekâ Baba İlyâs-ı Horasânî, büyük bir ihtimalle, Moğol istilâsı sırasında yıkılan Hârizmşahlar Devleti sahasından, beraberindeki Türkmenler'le Anadolu'ya göç etmiştir. Anadolu'ya gelmeden önceki hayatı hakkında hiçbir şey bilinmemektedir. Onunla ilgili en eski kaynaklardan biri olan ve torunu Elvan Çelebi'nin 733 (1332-33) yılında kaleme aldığı *Menâkıbül'l-kudsiyye* adındaki menakıbnâme'ye göre, Anadolu'ya geldikten sonra Amasya yakınında bugün İlyas köyü adıyla bilinen Çat köyüne yerleşmiş, bir zâviye açarak Vefâiyye tarikatını yaymaya başlamış ve etrafına pek çok mürid toplamıştır. Sözü edilen kaynakta Dede Garkın adında bir Türkmen şeyhinin halifesi gösterilmekle beraber mensup bulunduğu tarikatın adı zikredilmemiştir. Ancak aynı sülâleden gelen ve yine bir şeyh olan Âşıkpaşazâde'nin belirttiğine göre Baba İlyas, Tâcülârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ Bağdâdî'nin (ö. 501/1107) kurduğu Vefâiyye tarikatına mensuptu (bk. Âşıkpaşazâde, s. 1). Bu sebeple Baba İlyas'ın şeyhi olarak gösterilen Dede Garkın'ın da aynı tarikata bağlı olduğu söylenebilir. Vefâiyye tarikatının XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da özellikle Türkmen zümreleri arasında yayıldığı, Yeseviyye, Kalenderiyye, Haydariyye gibi gayri Sünnî mahiyetteki öteki tarikatlarla birlikte XIV. yüzyılda dahi mev-

cutiyetini sürdürdüğü anlaşılmaktadır (bk. Âşıkpaşazâde, s. 46; Neşri, I, 47).

Bugüne kadar Baba İlyas'ın Babalık adı altında bir tarikat kurduğu ileri sürülmüşse de gerçekte böyle bir şeyin söz konusu olmadığı, bu yanlışlığın adı geçen ayaklanma hareketinin iyi tahlil edilmemesinden ileri geldiği söylenebilir. Baba İlyas kendi adına tarikat kurmamış, bağlı bulunduğu Vefâiyye tarikatının şeyhi olarak Çat köyündeki zâviyesinde, İslâmiyet'e girmeleri üzerinden fazla bir zaman geçmediği için henüz eski inançlarını belli ölçüde koruyan ve okuma yazma bilmeyen yarı göçebe Türkmenler'e yapılarına uygun bir tasavvuf anlayışı sunmuştur. Onun fikirlerinin kısmen İsmâilî tesirler taşımış olması da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Baba İlyas, çok zor içtimai ve iktisadî şartlar içinde yaşayan, gerek yerli halkla gerekse yönetim çevreleriyle pek çok problemi olan Türkmenler'i Selçuklu hükümetinin baskılarından kurtaracak bir mehdî hüviyetiyle ortaya atılmış bulunuyordu. Türkmenler onun tâlimat ve propagandalarını canla başla benimsemişler, hatta daha da ileri giderek ona Baba Resûlullah bile demişlerdi (bk. Ebü'l-Ferec, II, 539-541; İbn Bîbî, s. 498-500; Sibt İbnü'l-Cevzî, XV, vr. 165^a; S. de Saint Quentin, s. 61-63).

Baba İlyas 637 (1240) yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı iktidarı ele geçirmek maksadıyla hazırladığı ayaklanmanın fiilî idaresini halifesi Baba İshak'a havale etti. Ayaklanmanın ilk zamanlarında başarı kazanarak Güneydoğu ve Orta Anadolu'yu ele geçiren Babaîler Amasya'da ilk yenilgiye uğradılar. Amasya Kalesi'ne sığınmış olan Baba İlyas burada Mübârizüddin Armağanşah kuvvetleri tarafından kısıtlanıp yakalandı ve idam edildi. Buraya gelen fakat şeyhini kurtarmaya muvaffak olamayan Baba İshak yönetimindeki diğer grup Konya üzerine yürüdü. Ancak Kırşehir yakınlarındaki Malaya ovasına geldikleri sırada Babaîler, paralı Frank askerlerinin de bulunduğu Selçuklu ordusu tarafından ikinci defa ağır bir yenilgiye uğratıldılar ve Baba İshak öldürüldü. Böylece isyan bastırılmış oldu.

Baba İlyas'ın bu isyanla birlikte başlattığı dinî-tasavvufî hareket, asıl onun ölümünden sonra oğlu Muhlis Paşa ve diğer halifeleri vasıtasıyla özellikle Orta ve Batı Anadolu'da yayılmış, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde abdalân-ı Rûm hareketini ve nihayet Bektaşî-

liği doğurmuş ve asıl önemlisi, XVI. yüzyılda Osmanlı belge ve vekâyi'nâmelelerinde kızılbaş veya Râfizî adı verilen zümrelerin teşekkülüne zemin hazırlamıştır.

Bütün bunlar göz önüne alındığı takdirde Baba İlyas'ın Türkiye'nin içtimai ve dinî tarihinde bugüne kadar en tesirli rollerden birini oynamış bir şahsiyet olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, Türk-İslâm Eserleri Müzesi Ktp., nr. 2138, XV, vr. 165^a; İbn Bîbî, *el-Evâmîrül-'alâ'iyye*, s. 498-500; Ebü'l-Ferec, *Târih*, II, 539-541; Eflâkî, *Menâkıbül-'ârifîn*, I, 381; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 1, 46; Oruç b. Âdil, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, II, 86; Neşri, *Cihannümâ* (Teschner), I, 47; Şikâri Ahmed, *Karaman Tarihi*, s. 9-10; Mecdî, *Şakâik Tercümesi*, s. 23; Elvan Çelebi, *Menâkıbül-kudsiyye*, s. 10-26; *Amasya Tarihi*, I, 180-182, 223-240; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (Ankara 1976), s. 207-209; a.m.f., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 161; a.m.f., "Anadolu'da İslâmiyet", *DEFM*, sy. 5 (1338), s. 303-311; a.m.f., "Bektaşîliğin Menşeleri", *TY*, sy. 8 (1341), s. 131-136; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 48; S. de Saint Quentin, *Histoire de Tartares* (nşr. J. Richard), Paris 1965, s. 61-63; Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 258-281; a.m.f., "Baba İshak, Baba İlyas, Hadjji Bektaş et quelques autres", *Turcica*, I, Paris 1969, s. 53-64; Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980, s. 59-133.

AHMET YAŞAR OCAK

BABA İSHAK

(ö. 637/1240)

1240 yılında

Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı hazırlanan ve "Babaî isyanı" diye bilinen büyük Türkmen ayaklanmasında Baba İlyas adına harekâtı yöneten Türkmen şeyhi.

Babaî isyanı sırasındaki mevkii ve yaptıkları dışında hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Yalnız Hüseyin Hüsâmeddin kaynak belirtmeden Baba İshak'ın asıl adının İzak olup Trabzon'daki Komnenos hânedanına mensup bir Rum müh-tedisi olduğunu, Amasya'da bir Rum imparatorluğu kurmak istediğini, bunu başarabilme için de müslüman hüviyeti altına gizlenerek Müslümanlık ve Hristiyanlık karışımı bir doktrin geliştirdiğini yazmaktadır (*Amasya Tarihi*, II, 263-273). Hiçbir delil ve kaynakla desteklenemeyen bu önemli iddiayı ancak bir ihtimal olarak değerlendirmek mümkündür. Bununla beraber Baba İshak'ın, Ba-